

УДК 329.1/6:316.3 (477)(045)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.10>

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ПОКАЗНИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Янчак П.О.,

аспірант кафедри конституційного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

Янчак П.О. Діяльність політичних партій як показник розвитку громадянського суспільства та демократичної держави в Україні.

У статті досліджено діяльність політичних партій в умовах розвитку демократії в Україні. Зазначено, що політичні партії є показником розвитку громадянського суспільства та демократичної держави. У сучасних демократіях підвищення електоральної активності багато в чому пов'язано з діяльністю політичних партій, адже однією з головних їхніх функцій є забезпечення взаємозв'язку між громадянським суспільством і державою. партії виступають головними організаторами й дійовими особами всіх виборчих кампаній. У державних органах сучасних демократичних суспільств партійний вплив здійснюється через депутатів, фракції, лідерів партій, обраних на державні посади. Політичні партії, які здобули перемогу на виборах або зуміли провести до законодавчих органів своїх представників, отримують можливість законотворчої діяльності, а також брати активну участь у доборі кадрів. З огляду на сучасні кардинальні зміни світопорядку, воєнні виклики й загрози (зокрема, з боку РФ), нинішня політична дійсність змінилась. За останні роки в Україні вже сформувалися функціонуючі демократичні процедури, що забезпечують реальну взаємодію політичних об'єднань з органами державної влади за багатьма напрямками. Це насамперед спільна участь у таких процесах, як розроблення економічних і соціальних програм розвитку громадянського суспільства; формування органів державної влади і місцевого самоврядування, зокрема шляхом виборчого процесу; ухвалення політичних й управлінських рішень; нормотворчості; законодавчої діяльності; вирішення питань суспільного значення тощо. Наголошено, що з огляду на важливість політичних партій для ефективного функціонування демократичних інститутів, їх інституціоналізація є вагомим каталізатором процесу демократичної консолідації. Виокремлено тенденції у взаємовідносинах політичних партій із державою. Перша характеризується активізацією й розширенням впливу політичних партій, рухів, різноманітних політичних груп інтересів на державу, посиленням їхнього контролю над нею, безпосередньою участю їхніх представників у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Ідеться про їхню здатність визначально впливати на вирішення питань загальнонаціонального й місцевого значення шляхом безпосередньої або опосередкованої участі. Друга тенденція пов'язана з діяльністю опозиції, її прагненням домогтися перерозподілу владних повноважень, пропозиціями щодо формування більшості в парламенті. Акцентовано, що саме конкурентність між різними політичними силами додає динамізму на виборах і є чинником, що сприяє оновленню влади. Третя тенденція (має негативний характер) виражається у, так би мовити, прагненні низки політичних партій лобювати корпоративні інтереси апарату державного управління, а також різних підприємницьких і кримінальних структур (так званий лобістський корпоративізм. Зроблено висновок про те, що незважаючи на труднощі політичного й економічного реформування українського суспільства, на триваючу війну з боку РФ, в Україні формується система взаємодії політичних партій, громадянського суспільства з державною владою. На сучасному етапі розвитку Української держави їхня взаємодія набуває певних форм, яким властиві демократичні характеристики.

Ключові слова: демократія, демократичні інститути, політика, політичні партії, опозиція, конституція, баланс інтересів, громадянське суспільство, держава, війна.

Yanchak P.O. The activity of political parties as an indicator of the development of civil society and a democratic state in Ukraine.

The article examines the activity of political parties in the context of the development of democracy in Ukraine. It is noted that political parties are an indicator of the development of civil society and a democratic state. In modern democracies, the increase in electoral activity is largely related to the activity of political parties, since one of their main functions is to ensure the relationship between civil society and the state. parties act as the main organizers and actors of all election campaigns. In state

bodies of modern democratic societies, party influence is exercised through deputies, factions, party leaders elected to state positions. Political parties that have won elections or managed to get their representatives to legislative bodies are given the opportunity to engage in legislative activity, as well as to take an active part in the selection of personnel. Given the current dramatic changes in the world order, military challenges and threats (in particular, from the Russian Federation), the current political reality has changed. In recent years, functioning democratic procedures have been formed in Ukraine, ensuring real interaction between political associations and state authorities in many areas. This is primarily joint participation in such processes as the development of economic and social programs for the development of civil society; the formation of state authorities and local self-government, in particular through the electoral process; the adoption of political and administrative decisions; rule-making; legislative activity; resolving issues of public importance, etc. It is emphasized that given the importance of political parties for the effective functioning of democratic institutions, their institutionalization is a significant catalyst for the process of democratic consolidation. Trends in the relationship between political parties and the state are highlighted. The first is characterized by the activation and expansion of the influence of political parties, movements, various political interest groups on the state, the strengthening of their control over it, the direct participation of their representatives in the activities of state authorities and local self-government bodies. This refers to their ability to decisively influence the resolution of issues of national and local importance through direct or indirect participation. The second trend is associated with the activities of the opposition, its desire to achieve a redistribution of power, proposals for the formation of a majority in parliament. It is emphasized that it is the competition between different political forces that adds dynamism to elections and is a factor that contributes to the renewal of power. The third trend (of a negative nature) is expressed in, so to speak, the desire of a number of political parties to lobby the corporate interests of the state administration apparatus, as well as various business and criminal structures (the so-called lobbying corporatism). The conclusion is made that despite the difficulties of political and economic reform of Ukrainian society, the ongoing war on the part of the Russian Federation, a system of interaction between political parties, civil society and state authorities is being formed in Ukraine. At the current stage of the development of the Ukrainian state, their interaction takes on certain forms that are characterized by democratic characteristics.

Key words: democracy, democratic institutions, politics, political parties, opposition, constitution, balance of interests, civil society, state, war.

Актуальність проблеми дослідження. У сучасних умовах розвитку України як конституційної держави (держави конституційної демократії) проблеми діяльності політичних партій безпосередньо пов'язані з процесом функціонування демократичного суспільства. Що активніше політичні партії беруть участь у формуванні й діяльності органів державної влади, то більше враховуються інтереси людини і громадянина і, відповідно, більшою є довіра українського народу до влади.

«Інтеграція України до євроатлантичних структур і війна, розв'язана Росією проти України, боротьба нашого народу за загальнолюдські цінності – мир, свободу, демократію, права та свободи людини, доленосне право на життя, – як ніколи актуалізують діяльність політичних партій в умовах розвитку демократичних інститутів» [1, с. 13], – слушно наголошує академік О. Скрипнюк. Як зауважують експерти, «завдяки політичним партіям здійснюється прямий та зворотний зв'язок між суспільством і державою. Це важливий інститут громадянського суспільства, за відсутності якого посилюється загроза виникнення авторитарного режиму. У більшості розвинутих держав демократичного світу функціонують багатопартійні політичні системи, бо це є ефективною формою політичного плюралізму, що віддзеркалює багатоманітність інтересів усіх соціальних груп та спільнот, а також виступає своєрідною запорукою дотримання балансу при здійсненні владних повноважень та прийнятті політичних рішень» [2]. Безперечно, політичні партії необхідні для розвитку демократії, яка має на меті втілити сподівання народу на належне забезпечення його прав і свобод, а також можливість брати участь у формуванні суспільної волі. Власне, політичні партії забезпечують необхідний зв'язок між народом і представницьким механізмом держави. У демократичній системі вони діють постійно, проте особливо вагомою їхня роль стає напередодні виборів.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми діяльності політичних партій та їхньої ролі у формуванні демократичних інститутів держави в останні десятиліття досліджували переважно зарубіжні вчені, зокрема: Л. Даймонд, К. Клепхем, Х. Лінц, С. Ліпсет, Р. Дікс, Т. Скаллі, З. Нейман та ін. Серед вітчизняних дослідників цій проблемі присвятили свої публікації О. Бориславська, Б. Бернацький, В. Венгер, А. Коваленко, О. Коцюрuba, І. Кресіна, В. Нестерович, Н. Пархоменко, Т. Подорожна, І. Музика, С. Рабінович, В. Чорненський, Ю. Швед та ін.

Мета статті – дослідити особливості діяльності політичних партій як показника розвитку громадянського суспільства та демократичної держави в Україні.

Виклад матеріалу. У юридичній науці політичні партії розглядаються як форма політичних асоціацій, які є важливим елементом розвитку демократій у суспільстві. Так, на думку Ю. Шведа, «за своєю суттю демократія є такою формою влади, яка отримує свою легітимацію завдяки тому, що окремі громадяни надають їй перевагу та вважають її виразником своєї волі. Демократія визначається певними фундаментальними принципами, які поширюються в суспільстві» [3]. З огляду на важливість політичних партій для ефективного функціонування демократичних інститутів, їх інституціоналізація є вагомим каталізатором процесу демократичної консолідації. І на цьому акцентує чимало іноземних дослідників, зокрема Л. Даймонд [4], К. Клепхем [5], Х. Лінц [6], С. Ліпсет [7], Р. Дікс [8], Т. Скаллі [9] та ін. Так, учений Р. Дікс зробив висновок, що інституціоналізовані партії відіграють значну роль у зміцненні демократичних інститутів, а шанси на успішну демократичну консолідацію зростають у міру того, як партії інституціоналізуються [8]. Т. Скаллі наголошує на позитивному впливі політичних партій на життєздатність демократій [9].

Вітчизняні ж дослідники розглядають інституціоналізацію політичних партій як важливий чинник стабілізації демократії, що «потребує таких умов, як стабільність у моделях взаємодії, вкоріненість у суспільстві, партійна легітимність та сильна партійна організація» [10, с. 177]. Революція гідності дає підстави стверджувати, що Україна стала на шлях демократичної консолідації: і громадяни, і політичні сили визнають важливість демократичних інститутів, необхідність їх зміцнення та європейського шляху розвитку нашої держави. Саме відсутність сильних «партій влади», як це було в Російській Федерації чи навіть у Туреччині, перешкоджала зміцненню авторитарних тенденцій, ослабленню опозиційних сил, зменшенню плюралізму у політичній системі [10, с. 181].

Узагальнюючи погляди іноземних дослідників, варто процитувати визначення політичної партії, яке свого часу навів відомий іноземний дослідник З. Нейман: «Ми можемо визначити політичну партію в цілому як організацію активних політичних осіб у суспільстві, тих, хто зацікавлений у контролі над державною владою, і хто, домагаючись підтримки народу, змагається з іншою групою або групами, що дотримуються інших поглядів. У такій ролі партія являє собою могутнього посередника між суспільними силами, ідеологіями й офіційними державними інститутами, а також у політичних діях політичної спільноти» [11, р. 396].

Незважаючи на складний і динамічний перебіг конституційно-правових процесів у нашій державі, фундаментом правових реформ залишається її Основний Закон та конституційний правопорядок, який забезпечує стабільність людського буття, функціонування легітимної влади, розвиток демократичного суспільства, верховенство прав і свобод людини та громадянина. Проте порядок у суспільному житті, що гарантує цивілізовані умови існування й розвитку індивідів, соціальних груп, суспільства в цілому, не може бути створений без належної участі держави, яка вміло й ефективно використовує для регулювання соціальних процесів арсенал правових засобів і методів [12, с. 232].

На підставі вищезазначеного на сучасному етапі можна виокремити три тенденції у взаємовідносинах політичних партій із державою. Перша характеризується активізацією й розширенням впливу політичних партій, рухів, різноманітних політичних груп інтересів на державу, посиленням їхнього контролю над нею, безпосередньою участю їхніх представників у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Ідеться про їхню здатність визначально впливати на вирішення питань загальнонаціонального й місцевого значення шляхом безпосередньої або опосередкованої участі. Драматичні події в Україні наприкінці 2013 – на початку 2014 років засвідчують зростання рівня участі громадян не тільки у вирішенні питань внутрішньополітичного розвитку, а й в обранні геостратегічного вектора суспільного поступу України [13, с. 3].

Друга тенденція пов'язана з діяльністю опозиції, її прагненням домогтися перерозподілу владних повноважень, пропозиціями щодо формування більшості в парламенті. Саме конкурентність між різними політичними силами, на думку В. Нестеровича, додає динамізму на виборах і є чинником, що сприяє оновленню влади. Ніщо так не дисциплінує виборну особу, як вибори, які наближаються і які можна програти іншому кандидату через невиконані передвиборчі обіцянки. Тому рівноправна участь опозиції у виборах, з одного боку, є важливим чинником, що стимулює діяльність чинної влади, яка через наближення чергових виборів стає чутливою до потреб й інтересів виборців, а з іншого – сприяє появі нових обличь у владних колах [14, с. 75].

Третя тенденція (має негативний характер) виражається у, так би мовити, прагненні низки політичних партій лобювати корпоративні інтереси апарату державного управління, а також різних підприємницьких і кримінальних структур (так званий лобістський корпоративізм [15]). Ключовими рисами лобістського корпоративізму є те, що, по-перше, корпоративістські організації монопольні за суттю, оскільки джерелом їх стану є держава. Держава укладає з групою угоду, отримуючи, в обмін на надані пільги, лояльність і гарантію підтримки державних рішень. По-друге, корпоративістські організації є носіями і функцій управління, і функцій представництва. По-третє, у теорії

лобістського корпоративізму держава розглядається як головний інструмент виявлення інтересів й об'єднання навколо них важливих суспільних груп. Держава надає ідеологічно надійній групі монополію у представництві [16, с. 27]. Із цього приводу варто погодитися з висловлюванням відомого вітчизняного вченого М. Козюбри, що держава має розглядатися «як правова форма організації суспільства, тобто як публічно-правовий інститут», «під кутом зору взаємодії з правом», «взаємовпливу один на одного» [17, с. 109]. Транслюючи це висловлення на діяльність політичних партій, наведемо думку О. Коцюриби, яка слушно наголошує, що «межі впливу держави на свободу об'єднання та діяльності політичних партій детерміновані межами свободи об'єднань, змістом та призначенням цього права» [18, с. 21].

Утім, незважаючи на деякі негативні прояви діяльності політичних партій, вони все ж таки є реальним показником становлення громадянського суспільства в Україні, виконуючи роль посередника між громадянським суспільством та органами державної влади (державою). Зокрема, вони покликані формулювати, обґрунтовувати й доводити до державної влади вимоги соціальних груп і спільнот, тим самим підтримуючи зв'язок між суспільством і державою. Із цього приводу можна навести думку вітчизняних дослідників, які зазначають, що «важливим чинником, інституційною основою громадянського суспільства виступає так званий “третій сектор”, який являє собою сукупність громадських організацій, побудованих на певній системі сталих принципів, традицій та правових норм самоорганізації громадян щодо регулювання суспільних відносин у відповідності з їхніми інтересами. Особливість цієї системи полягає в тому, що вона розкриває спосіб створення й функціонування незалежних від держави та комерційних структур об'єднань громадян, здатних захищати свої інтереси як один перед одним, так і перед самою державою та бізнесом» [19, с. 11]. Водночас, як зазначає Дж. Кін, «народження та відродження громадянського суспільства завжди пов'язано з небезпеками. Воно дарує свободу деспотам та демократам рівною мірою... Незріле громадянське суспільство може перетворитись на поле битви, на якому завдяки правам і свободам лисиці насолоджуються свободою полювання на курей» [20, с. 36–42]. Справді, політичні партії – це певні «механізми зв'язку» політичної сфери (політиків, державних структур) і громадських організацій. Окрім того, це механізм, який дає змогу різноманітним групам у суспільстві, тобто громадським організаціям, впливати на політиків, змушуючи їх діяти в інтересах цих груп.

Взагалі, без розвитку політичних партій не існує демократії. Як слушно зауважує В. Голованько, представницька демократія без партій неможлива. Але потрібно враховувати, що в більшості постсоціалістичних країн через специфіку становлення й функціонування багатопартійної системи хоча й існує чимало різноманітних партій (наприклад, на початку нинішнього століття в Сербії з населенням усього 7,5 млн осіб було зареєстровано 326 партій, у Польщі – близько 130, у Словаччині – 111), проте вони досить слабо сприяють розвитку громадянського суспільства, а інколи й протидіють йому. Адже дуже часто вони мають елітний, поверховий характер, у них відсутні низові партійні організації, які своїми коренями сягали б глибини суспільства. Деякі партії є вождистськими, захищають інтереси лише певних кланів [21, с. 87].

За результатами дослідження іноземних учених, громадянська активність справді є важливим елементом у розбудові демократичного суспільства. Громадянське суспільство виступає як контрбаланс владі, забезпечуючи громадянам можливість контролювати діяльність політичних еліт. На думку дослідників, сучасні демократичні процеси неможливі без активної участі громадськості у формуванні політичного порядку денного [22]. Що важливо, активні громадяни не лише беруть участь у виборах, а й контролюють виконання обіцянок політичних лідерів, обговорюють рішення, які ухвалює влада, та сприяють розв'язанню соціальних, економічних і політичних проблем. Завдяки громадській активності формується культура політичної участі, що є важливим компонентом демократичного розвитку (український народ часто вдається до протестів (як форми прямої громадської активності), аби висловити свою незгоду з урядовою політикою чи для захисту своїх прав, наприклад: Революція на граніті (1990), Помаранчева революція (2004), Революція гідності (2013–2014)) [23, с. 90]. Згідно з дослідженням Фонду «Демократичні ініціативи», після Революції гідності рівень активної участі громадян у волонтерських рухах, протестних акціях і громадських організаціях значно зріс [24]. Отже, діяльність політичних партій створює необхідну для плюралістичної демократії конкуренцію між політичними силами, політичними лідерами, програмами, платформами, відтак на цій основі будують стратегію розвитку України.

З іншого боку, як переконує І. Кресіна, нерозвиненість громадянського суспільства є однією з умов існування тоталітарного й авторитарного режимів. Взаємовідносини держави і громадських організацій ґрунтуються на низці фундаментальних принципів. Головним серед них є принцип субсидіарності, суть якого полягає в переході низки функцій держави на рівень громадських інститутів. Державні органи при реалізації передусім соціальних програм мають створювати свої заклади лише у випадку, коли в цій сфері відсутні громадські структури. Другим дуже важливим принципом

є принцип солідарності, відповідно до якого держава і «вільні носії допомоги» – недержавні організації та громадяни, мають діяти солідарно. Важливими є також принцип соціальної відповідальності громадських організацій та принцип самопомоги [25, с. 27, 28]. Окрім того, партії виступають головними організаторами й дійовими особами всіх виборчих кампаній. У державних органах сучасних демократичних суспільств партійний вплив здійснюється через депутатів, фракції, лідерів партій, обраних на державні посади. Політичні партії, які здобули перемогу на виборах або зуміли провести до законодавчих органів своїх представників, отримують можливість законотворчої діяльності, а також брати активну участь у доборі кадрів.

Опозиційні партії через критику державних органів, ініціювання протестних рухів або інших заходів намагаються розширити свою соціальну базу, посилити свій вплив на виборців. Адже будь-яка політична партія створюється й функціонує для захоплення, утримання й використання політичної влади. Відповідно метою існування будь-якої політичної партії є участь у виборах. Використовувані стратегії (короткочасна присутність у публічному просторі – зникнення – «відродження») допомагають їхнім керівникам / власникам уникати відповідальності (перед державою й суспільством) за діяльність поза строгими рамками закону [26, с. 188]. Так, у 2020 році – у рік місцевих виборів – функціонування партій-куматодів регіонального спрямування є одним із маркерів посилення боротьби за владу між групами регіональних еліт. А це вкотре підтверджує необхідність перегляду Закону «Про політичні партії в Україні» та посилення відповідальності держави за його дотримання, а також посилення контролю суспільства за партіями – пристосуваннями до політичної дійсності в Україні [26, с. 189]. Отже, вибори як основний інструмент демократії в її технологічному, а не ціннісному розумінні забезпечують легітимність влади.

Загалом можна говорити про наявність єдиного і досить чіткого загальноєвропейського підходу до питання про те, яким має бути реагування на спроби окремих політичних партій поставити під загрозу найвищі конституційні цінності в демократичному суспільстві. Із цього приводу Європейський суд з прав людини виробив розгалужену систему прецедентів, відповідно до яких допускається, щоправда, виключно для захисту демократії [27]¹, можливість заборони політичних партій. Однак державам дозволяється використовувати такі радикальні й рішучі заходи лише в екстрених ситуаціях. Окрім того, як свідчить досвід багатьох європейських країн, придушення вільної конкуренції в політичному просторі може призвести до несприятливих для демократії наслідків. Із цього приводу іноземні дослідники зазначають, що «політичні еліти визначають курс національного розвитку та впливають на трансформаційні процеси, зокрема й на етапи демократизації, тобто політичні еліти або сприяють змінам, або чинять їм опір, без відповідальної еліти розвиток демократії значно уповільнюється» [28]. У сучасних демократіях підвищення електоральної активності багато в чому пов'язано з діяльністю політичних партій, адже однією з головних їхніх функцій, як ми вже зазначали вище, є забезпечення взаємозв'язку між громадянським суспільством і державою.

На нашу думку, з огляду на сучасні кардинальні зміни світопорядку, воєнні виклики й загрози (зокрема, з боку РФ), нинішня політична дійсність обов'язково зміниться. І варто погодитися з твердженням відомого французького філософа Бруно Латура, що «усі нині функціонуючі партії вже зникли, оскільки світ, інтереси якого вони представляли, теж уже зник» [29]. Як акцентує О. Бориславська, «саме демократія стала однією із фундаментальних опор у будівлі повоєнного світу, однією із базових ідей, навколо яких держави об'єднувались у міжнародні організації» [30]. Не випадково громадяни, виявляючи прихильність до основних демократичних цінностей, зокрема свободи слова, виборності органів влади, вельми скептично ставляться до ідеї багатопартійності.

Щоб змінити цю негативну тенденцію, політичним партіям потрібно висловлювати інтереси більшості соціальних верств суспільства, бути надійним посередником між громадянським суспільством і владою. При цьому, як наголошує О. Коцюруба, основою взаємовідносин держави і політичних партій є фундаментальне право на свободу об'єднання в політичні партії, на повазі до якого має ґрунтуватися вплив держави на створення та діяльність політичних партій у конституційній демократії [31, с. 202]. Підкреслимо, що в деяких випадках політичні партії або безпосередньо ініціюють становлення й діяльність громадських об'єднань, або активно їм сприяють. Так, на думку В. Венгера, у демократичному суспільстві політичні партії повинні мати інструменти висловлення своєї політичної позиції, навіть якщо їхні представники не входять до складу органів публічної влади. До переліку таких інструментів варто зарахувати можливість проведення партійних політичних публічних заходів, підготовку й подання політичних заяв і документів, проведення мирних зібрань, участь у здійсненні громадського контролю за діяльністю публічної влади тощо. Важливо, щоб така діяльність мала належні правові підстави, а її учасники щонайменше не зазнавали неправомірного

¹ Принагідно зазначимо, що Європейський суд з прав людини в одному зі своїх «класичних» рішень зазначив, що «політичні партії є формою об'єднання, що потрібне для належного функціонування демократії» (див.: [27]).

тиску, переслідувань чи інших незаконних обмежень [32, с. 311]. За допомогою груп інтересів політичні партії намагаються: створювати коаліції й переростати в партії мульти-інтересів; розширити кількість своїх прихильників; структурувати своїх членів і прихильників за якимись особливими інтересами; створювати фонди фінансової підтримки політичної партії; організовувати і проводити науково-дослідні роботи; пропагувати партійні ідеї через формально непартійні структури. Також важливим напрямом діяльності політичних партій є розробка ними програми розвитку Української держави, розв'язання найактуальніших політичних і соціально-економічних проблем, з якими стикається українське суспільство на всіх етапах його розвитку.

Висновки. Отже, вищеозначений аналіз дозволив підкреслити, що вибори й політичні партії є основними інструментами демократії на сучасному етапі розвитку України як конституційної держави. При цьому основними умовами розвитку громадянського суспільства є закріплення на законодавчому рівні гарантій плюралізму й надання народу України можливості соціального самовираження, політичного, економічного і правового конкурування з державою. Утім, роль громадянського суспільства як основного партнера Української держави пов'язана з підвищенням вимог до якості елітарних груп, що його представляють, удосконаленням механізмів демократії.

За останні роки в Україні вже сформувалися функціонуючі демократичні процедури, що забезпечують реальну взаємодію політичних об'єднань з органами державної влади за багатьма напрямками. Це насамперед спільна участь у таких процесах, як розроблення економічних і соціальних програм розвитку громадянського суспільства; формування органів державної влади і місцевого самоврядування, зокрема шляхом виборчого процесу; ухвалення політичних й управлінських рішень; нормотворчості; законодавчої діяльності; вирішення питань суспільного значення тощо. І насамкінець зазначимо, що, незважаючи на труднощі політичного й економічного реформування українського суспільства, на триваючу війну з боку РФ, в Україні формується система взаємодії політичних партій, громадянського суспільства з державною владою. Їхня взаємодія набуває певних форм, яким властиві демократичні характеристики. При цьому варто визнати, що повномасштабна військова російська агресія не залишає сумнівів, що на українську політичну систему чекає масштабне реформування. У післявоєнний період можуть ухвалюватися певні рішення, які будуть виправдані загальною ідеєю відновлення нормального функціонування демократичних інституцій в Україні. Але пріоритетним є оцінення відповідності цих рішень Конституції України та міжнародним стандартам. Саме тому роль політичних партій у демократичному процесі великою мірою залежать від того, наскільки ефективною є їхня політична діяльність та чи відповідає програма їхнього розвитку очікуванням сучасного суспільства. За таких умов надзвичайно важливим є правовий статус політичних партій, ступінь їхнього впливу та місце в системі державних і громадських інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скрипнюк О.В. Верховенство права як правова і політична цінність. Замість передмови. *Альманах права*. 2024. Вип. 15. С. 13–17.
2. Роль політичних партій у суспільному розвитку. *Південне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Одеса): вебсайт*. 2023. 17 листоп. URL: https://www.just-dnipro.gov.ua/?view=viewnews&page_id=4913 (дата звернення: 25.03.2025).
3. Теорія політичних партій і партійних систем : навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 325 с.
4. Democracy in developing countries. Vol. 3. Asia / L. Diamond, J. Linz, S. Lipset (eds). Boulder CO: Lynne Rienner, 1989.
5. Clapham C. Democratisation in Africa: Obstacles and prospects. *Third World Quarterly*. 1993. Vol. 14. P. 423–438.
6. Linz J., Stepan A. Towards consolidated democracies. *Diamond L. Consolidating the Third Wave democracies*. Baltimore, MD: Johns Hopkins, University Press, 1997.
7. Lipset S. The indispensability of parties. *Journal of Democracy*. 2000. Vol. 11 (1). P. 48–55.
8. Dix R.H. Democratization and the institutionalization of Latin American political parties. *Comparative Political Studies*. 1992. Vol. 24. P. 488–511.
9. Scully T., Mainwaring S. Building democratic institutions: Party systems in Latin America. Stanford, CA: Stanford University Press, 1995.
10. Коваленко А.А. Взаємозв'язок між інституціоналізацією політичних партій та демократичною консолідацією. *Конституційний полілог. 20 років Конституції України: суспільство і влада в конституційному процесі*: збірка тез міжнар. наук.-практ. конф. Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 177–182.
11. Sigmund Neuman. Modern Political Parties: Approaches to Comparative Politics. Chicago: The University of Chicago Press, 1956. 460 p.

12. Подорожна Т., Овчаренко О. Національна безпека та конституційний правопорядок як чинники забезпечення прав людини. *Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 черв. 2019 р.). Київ: ВАІТЕ, 2019. С. 232–240. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/prava_lyudyny_i_nas._bezpeka_0_0.pdf (дата звернення: 25.03.2025).
13. Ямельницький О.Я. Політична мобілізація як чинник активізації політичної участі в Україні: дис. ... канд. політ. наук. Львів, 2015. 240 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/dis_yamelnytskij.pdf (дата звернення: 25.03.2025).
14. Нестерович В.Ф. Конституційний статус опозиції та види її участі у виборах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 75–85. URL: [https://lawscience.com.ua/web/uploads/pdf/SJNAIA_2020_25\(2\)_75-85.pdf](https://lawscience.com.ua/web/uploads/pdf/SJNAIA_2020_25(2)_75-85.pdf) (дата звернення: 25.03.2025).
15. Benoit D. *The Best-Kept Secret: Women Corporate Lobbyists, Policy, & Power in the United States*. New Brunswick NJ : Rutgers University Press. 2007. 182 p.
16. Євченко Р.І. Інституалізація лобізму в процесах врегулювання політичних конфліктів: дис. ... д-ра філос.: 052. Одеса, 2023. 297 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/20942/1/Yevtsenko%20R.%20I..pdf> (дата звернення: 25.03.2025).
17. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: ВАІТЕ, 2015. 392 с.
18. Коцюрuba О. Посилення впливу держави на політичні партії: вимушений захист чи згортання демократії? *Український часопис конституційного права*. 2024. № 1. С. 15–31. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2024-1/pdfs/2-olha-kotsiuruba-posylennia-vplyvu-derzhavy-politychni-partii-vymushenyi-zakhyst-chy-zghortannia.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).
19. Третій сектор в Україні: проблеми становлення / М.Ф. Шевченко (кер. авт. кол.), В.А. Головенько, Ю.М. Галустьян та ін. Київ: Укр. ін-т соц. досліджень, 2001. 173 с.
20. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / пер. з англ. О. Гриценко. Київ: К. І. С., 2000. 191 с.
21. Головенько В.А. Громадянське суспільство як важливий чинник політичних та економічних процесів в Україні. *Український соціум*. 2006. № 5 (16). С. 80–93. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/10/80-93__no-5__vol-16__2006__UKR.pdf (дата звернення: 25.03.2025).
22. Mazepus H., Dimitrova A. Civil society and external actors: how linkages with the EU and Russia interact with socio-political orders in Belarus and Ukraine. *East European Politics*. 2021. Vol. 37. P. 43–64. DOI: <https://doi.org/10.1080/21599165.2021.1873780> (viewed on 25.03.2025).
23. Назарчук О.М. Взаємодія політичних еліт і громадянського суспільства в системі викликів та перспектив для України. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 74. С. 88–95. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/74_2024/14.pdf (дата звернення: 25.03.2025).
24. Резнік О. Залученість українців до волонтерської діяльності під час повномасштабної війни. *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва: вебсайт*. 2023. 26 квіт. URL: <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyni> (дата звернення: 25.03.2025).
25. Кресіна І.О. Особливості становлення громадянського суспільства в Україні. *Громадянське суспільство і держава в Україні: проблеми взаємодії*: матер. методолог. семінару / відп. ред.: В.В. Цветков, І.О. Кресіна ; упоряд. Є.В. Перегуда. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. 84 с.
26. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні: монографія / авт. кол.: Г.І. Зеленько (кер., наук. ред.), Т.А. Бевз, С.Г. Брехаря, М.С. Кармазіна та ін. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с.
27. Case of United communist party of Turkey and others v. Turkey (133/1996/752/951), ECHR 30 January 1998, § 25. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58128> (viewed on 25.03.2025).
28. Baxter M., Lee J., Odai M., Scaramuzzino R. The Paradox of Elites in Civil Society: A Comparative Study on Civil Society Leaders' Satisfaction with Democracy in the UK and Sweden. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 2024. Vol. 4. DOI:10.1007/s11266-024-00669-0 (viewed on 25.03.2025).
29. Bruno Latour: «Face à la crise écologique, nous avons fait exactement ce qu'il ne faut pas faire». *Liberation*. 13 mai 2020. URL: https://www.liberation.fr/debats/2020/05/13/face-a-la-crise-ecologique-nous-avons-fait-exactement-ce-qu-il-ne-faut-pas-faire_1788277/ (viewed on 25.03.2025).
30. Бориславська О. Демократія в умовах війни та загроз національній безпеці. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 2. С. 9–10. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/2017/02/boreslavskaya.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

content/uploads/issues/2017-2/pdfs/1-olena-boryslavska-demokratiia-umovakh-viiny-zahroznatsionalnii-bezpetsi.pdf (дата звернення: 25.03.2025).

31. Коцюруба О.О. Вплив держави на створення та діяльність політичних партій (конституційно-правовий аспект): дис. ... д-ра філос.: 081 Право. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка. 2025. 266 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/diss_Kotsiuruba.pdf (дата звернення: 25.03.2025).
32. Венгер В.М., Мелешевич А.А. Політичні партії: конституційні засади функціонування. Конституційне право: підручник / [В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич та ін.; за заг. ред. М.І. Козюбри]. Київ: ВАІТЕ, 2021. С. 307–317.